

Žodžio *įtakoti* (ne) vartojimas

Diana Žekienė

Vilniaus kolegijos Sveikatos priežiūros fakultetas

Jei reikėtų išrinkti problemišiausią kalbos faktą, ko gero, žodis *įtakoti* būtų vienas iš lyderių. Šią problemą pastebiu ir dirbdama su studentais. Kiekvienais metais kyla diskusijų dėl jo vartojimo ir kasmet išgirstu vis naujų argumentų, kodėl mums toks reikalingas ir patogus tas *įtakoti*, taip pat sužinau gana išradingų mokytojų sugalvotų būdų, kaip jį išguiti iš mūsų kalbos, o šiais mokslo metais jau man buvo įtikinamai pranešta apie šio žodžio „reabilitavimą“.

Taigi, kaip yra iš tikrųjų: vartojamas ar nevartojamas *įtakoti* lietuvių kalboje? Kad galėtume atsakyti į šį klausimą, turėtume išsamiau pasidomėti. Jei pavartytume spaudą, interneto puslapius ar net vadovėlius, pamatytume, kad *įtakoti* yra dažnai vartojamas. Be jo neapsieina joks diskursas. *Įtakoti* aktyvus ir mokslinėje kalboje, ir kanceliarinėje, ir reklamose, net literatūriniame stiliuje be jo neišsiverčiama, pvz.: *Prastėsne socialinė padėtis gali įtakoti vartojamų narkotikų rūšį. Ką tik parodėme, kaip vyriausybės mokesčių politika gali įtakoti realią grąžą taupantiesiems. Du veiksniai, kurie įtakoja vartojimą ir taupymą. Alkoholio netoleravimą įtakoja genetiniai sutrikimai. Globėjai gali įtakoti vaiko elgesį.*

Kas apie *įtakoti* rašoma žodynuose? Dabartinės lietuvių kalbos žodyne šio žodžio visai nėra, o Lietuvių kalbos žodyne pateikiamas vienintelis pavyzdys iš Petro Avižonio „Akių ligų vadovo“, išleisto Kaune 1940 m.: *Ciliariniai nervai anatomiškai nėra susieti su antrąja akimi; tad ją įtakoti galėtų tik refleksiskai.* Kaip teigiama kalbos tyrinėtojų, tai galėtų būti pirmasis *įtakoti* pasirodymas. Įdomu, kad jis pradėtas vartoti medicinos kalboje. Beje, ypač medicinos diskurse jis yra aktyviausias ir dabar, pvz.: *Kaip vaistų nuo vėžio tyrimai įtakoja farmacijos kompanijų akcijas? Paveldėjimas gali įtakoti vaistų*

dispoziciją. Kiti vaistiniai preparatai gali įtakoti Trandolapril Ingen Pharma veiksmingumą ir saugumą. Nerizikuokite susirgti ligomis, kurios gali įtakoti hepatito C ligos eigą.

Kodėl tas *įtakoti* toks „reikalingas“? Pirmiausia, ko gero, dėl savo daugiareikšmiškumo. Jis, atrodytų, tinka visur, todėl toks populiarus įvairiuose tekstuose. Kitas motyvas – veiksmazodinė lietuvių kalba. Lietuvių kalba – veismažodžiai, ne daiktavardžių, kalba. Lietuviams, greičiausiai, su genais būdinga ieškoti veiksmazodinės formos net ten, kur jos nėra. Todėl galėtume suprasti tą nenumaldomą norą *įtakoti*. Kalbininkai žodį *įtakoti* vertina kaip vertalą. Jis padarytas iš daiktavardžio *įtaka*, kuris yra taip pat dirbtinis, nusižiūrėtas į kitas kalbas (prancūzų, lotynų, rusų). Pagrindinis kriterijus, dėl kurio negalimas *įtakoti* – netinkama, dirbtinė daryba.

Taigi, ką mes turime vietoj to *įtakoti*? Kaip jau buvo minėta, lietuvių kalba – veiksmazodžių kalba. Veiksmazodžiai – didžiausias lietuvių kalbos turtas. Todėl *įtakoti* tikrai turime kuo pakeisti. Ne vieną pakaitą siūlo VLKK Konsultacijų bankas: **atsiliepti, paveikti, veikti, lemti, formuoti, daryti įtaką, turėti įtaką ar įtakos**, šią eilę dar galima papildyti ir kitais pakaitais – knygiskesniu **daryti poveikį** ir vaizdingesniu **palikti pėdsaką**. Tinkami pakaitai parenkami atsižvelgiant į stilių ir kontekstą. Variantų daug, tačiau tai dažnai būna vertinama ne kaip privalumas, o kaip trukdis: galvok dabar, mąstytk, derink, kai po ranka universalusis *įtakoti*. Todėl pasirinkimo, kūrybingumo, išskirtinumo galimybė ne visada suvokiama kaip laisvė, privalumas, savosios individualybės išraiška. Ekonomijos dėsniai dažnai yra **lemiantys, paveikėni** (ne *įtakojantys*) nei kalbos grynumas ar taisyklingumas.

LIETUVOS MEDICINOS BIBLIOTEKA PRISTATO

Gydytojo dermatovenerologo profesoriaus Jono Lelio šimtmečiui paminėti

Janina Valančiūtė

Lietuvos medicinos biblioteka

Praėjusių metų pabaigoje Vilniaus universiteto Medicinos fakultete surengta mokslinė konferencija, skirta žymaus gydytojo, dermatovenerologo, profesoriaus Jono Lelio gimimo šimtmečiui paminėti. Profesoriaus atminimui buvęs jo studentas, dabar plastikos chirurgas dr. Saulius Špokevičius paskyrė knygą „Iškilieji lietuviai Fricas Šaudinis ir Jonas Lelis: pasaulinės reikšmės medicinos atradėjai“ (2014). Autorius joje atskleidžia ryšį tarp šių skirtingų kartų, gyvenusių skirting-

gose valstybėse, bet tos pačios tautos mokslininkų, žinomų pasaulyje medicinos mokslo atradimais. Gydytojas dermatovenerologas J. Lelis ištyrė paveldimą ligą, pavadintą Lelio sindromu. Daug dėmesio skyrė sifilio ligos diagnostikai, gydymui ir profilaktikai. Parašė knygą apie blyškiosios spirochetos atradėją, mikrobiologą, Rytų Prūsijos lietuvių F. R. Šaudinį.

Jonas Lelis gimė 1914 m. liepos 5 d. Skaistgirių kaime Panevėžio rajone. 1925–1933 m.

mokėsi Panevėžio berniukų gimnazijoje. 1938 m. baigė Vytauto Didžiojo universiteto Medicinos fakultetą. Studijuodamas universitete buvo aktyvus studentų medikų korporacijos „Fraternitas Lituanica“ narys. Dirbo gydytoju Šakiuose, Panevėžyje, Akmenėje. 1944 m. buvo Lietuvos vietinės rinktinės gydytojas. Po karo gydytojo praktiką tęsė Ylakiuose (Skuodo raj.), tačiau netrukus išvyko į Vilnių. 1946–1948 m. dirbo moksliniu bendradarbiu Dermatologijos ir venerologijos institute ir Sveikatos apsaugos ministerijos vyr. inspektoriumi kovai su odos ir veneros ligomis. 1948–1958 m. – instituto direktorius. 1950 m. apgynė medicinos mokslų kandidato (dab. daktaro), 1963 m. – medicinos mokslų daktaro (dab. habil. dr.) disertaciją apie raudonosios vilkligės kliniką, patogenezę ir gydymą. 1948–1994 m. dėstė Vilniaus universitete. 1959 m. jam suteiktas docento vardas, o 1966 m. tapo profesoriumi. 1962 m. pirmasis Tarybų Sąjungoje įrodė, kad raudmė yra vangios eigos sisteminė raudonoji vilkligė. 1978–1981 m. ištyrė ir aprašė labai retą autosominiu recesyviu būdu paveldimą ligą – hipohidrozinę ektoderminę displaziją, pavadintą Lelio sindromu (*Lelis syndrome*). Profesorius – ilgametis Lietuvos dermatologų mokslinės draugijos pirmininkas.

Prof. J. Lelis paskelbė mokslinių straipsnių, parašė mokslo ir švietėjiškų knygų. Svarbūs jo darbai apie raudonąją vilkligę. Parašė knygą „Raudonoji vilkligė“ (1965, rusų k. – 1970). Būdamas odos ligų praktikas išleido plačiam skaitytojų ratui skirtą vadovą „Odos priežiūra ir gydomoji kosmetika“ (1959, 1961), kuriame mokoma, kaip rūpintis savo oda. Profesorius parašė apybraižą apie sifilio sukėlėjo atradimą, pasaulinio masto mokslininką tyrinėtoją F. R. Šaudinį („Blyškiosios pabaisos atradėjas F. R. Šaudinis“, 1971).

Prof. J. Lelis vadovavo rengiant vadovėlį „Odos ir venerinės ligos“ (1985). Jis vienas iš vadovėlio sudarytojų ir autorių. Profesorius kartu su bendraautorais parengė „Odos ir venerinių ligų atlasą“ (1998). Parašė gydytojams praktikams skirtą knygą „Paveldimos dermatozės sindromai“ (1981). Šis leidinys taip pat skirtas pediatrams, neuropatologams ir kitų sričių specialistams, nes, anot profesoriaus, bet kurios specialybės gydytojas turi mokėti odoje surasti siūlo galą, jei nori išvynioti kamuolį, t. y. išsiaiškinti sudėtingą sindromą. Lelio sindromas cituojamas ir įtrauktas į pasaulinį paveldimų ligų sąrašą „Online Mendelian Inheritance in Man“ (OMIM),

dermatologinių sindromų žodyną „An Illustrated Dictionary of Dermatologic Syndromes“ (2006) ir į kitus pasaulinės literatūros šaltinius. Pirmą kartą šis sindromas aprašytas ir paskelbtas žurnale „Vestnik dermatologii“ (1978, Nr. 12).

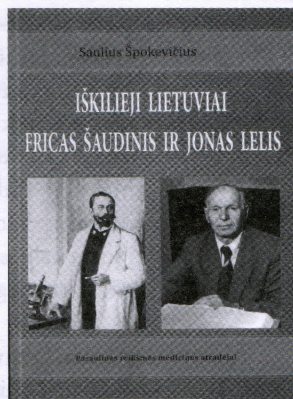
2002 m. išleistas trisdešimt metų su pertraukomis prof. J. Lelio rengtas „Lotynų–lietuvių kalbų bendrybių žodynas“. Dirbdamas su studentais medikais profesorius pastebėjęs, kad jiems sunku vartoti lotyniškus terminus ir nusprendęs parengti medicinos terminų žodyną, kuriame būtų pateikti lotyniški ir dažnai giminingi atitinkami lietuviški žodžiai. Profesorius teigė, kad domėdamiesi lotynų ir lietuvių kalbų ryšiais ne tik lengviau pramoksime lotynų ir iš jos kilusių kalbų, bet ir daug geriau pažinsime savo gimtąją lietuvių kalbą, jos labai turtingą leksiką, žodžių kilmę. Žodyne pateikiama apie 10 000 žodžių, giminingų lietuviškiems atitikmenims. Leidinys skirtas ne tik medikams, bet taip pat teisininkams, istorikams, lotynų kalbos mokytojams, mokiniams ir visiems, kurie domisi lotynų ir lietuvių kalbų artima giminyse.

Prof. J. Lelis parašė ne tik mokslo, bet ir labai įdomių publicistikos knygų. Nepriklausomybės metais išleido biografinę apybraižą „Žodynininkas Antanas Lelis“ (1995), atsiminimų knygą „Tragiškos ir komiškos miniatiūros, arba Okupacijų meto gydytojo užrašai“ (1998) ir „Mokiniai, mokytojai ir garsenybės“ (2001) – apie žymius menininkus, mokslininkus, su kuriais jam teko bendrauti. Apie savo mokytojus ir dėstytojus – skulptorių Juozą Zikarą, anatomą Jurgį Žilinską, oftalmologą Petrą Avižonį, patologą Emilį Vintelerį, dermatologą, venerologą Bronių Sidaravičių ir kt. Autobiografinių atsiminimų knyga „Kur tie nameliai, kur takai... Tarpukario Lietuvą prisimenant“ išleista jau po jo mirties 2012 m.

1974 m. profesorius buvo apdovanotas Valstybine premija, 1979 m. už nuopelnus jam suteiktas nusipelnusio mokslo veikėjo vardas. 2002 m. apdovanotas Lietuvos kariuomenės kūrėjų savanorių medaliu. Prof. J. Lelis mirė 2011 m. gruodžio 11 d.

Dr. Saulius Špokevičiaus knyga „Iškilieji lietuviai Fricas Šaudinis ir Jonas Lelis: pasaulinės reikšmės medicinos atradėjai“ (2014) rasite Lietuvos medicinos bibliotekoje.

Prof. Jono Lelio literatūros sąrašas pateikiamas Lietuvos medicinos bibliotekos tinklalapyje <http://www.lmb.lt> > Informacijos ištekliai > Lietuvos medicinos istorija > Asmenybės

Lietuvos medicinos biblioteka pristato kognityvinės biblioterapijos rodyklę „Knygos, keičiančios mąstymą“

Norint padėti žmonėms susidoroti su psichologinėmis problemomis siūloma skaityti literatūrą, pritaikytą konkrečioms žmogų kamuojančioms problemoms. Tokia literatūra vadinama kognityvine elgesio terapija pagrįsta biblioterapija. Jos tikslas – padėti išmokyti įsisavinti informaciją, savarankiškai dirbti pildant klausimynus, esančius knygoje, išmokyti naujų įgūdžių. Kognityvinės biblioterapijos knygos gali padėti geriau suprasti save ir savo rūpesčius, atpažinti ankstyvuosius ligos simptomus bei padėti pasiruošti veiksmų planą, kaip toliau elgtis. Kognityvinės biblioterapijos knygų, kurių poveikis moksliskai pagrįstas, yra labai nedaug.

Lietuvos medicinos bibliotekos Skaitytojų aptarnavimo

skyriaus vedėja Daiva Širkaitė, atrinkusi ir išanalizavusi tokio pobūdžio knygas, sudarė rekomenduojamos literatūros rodyklę „Knygos, keičiančios mąstymą“.

Leidinyje pateikiamos tik moksliniais įrodymais pagrįstos kognityvinės elgesio terapijos knygos. Neįtraukti šviečiamojo pobūdžio leidiniai ar savipagalbos literatūra, dažnai siūlantį paguodžiančių bei džiuginančių minčių.

Kognityvinės biblioterapijos rodyklę „Knygos, keičiančios mąstymą“ rasite http://issuu.com/lmbtau/docs/knygos_keiciancios_mastyma_www/1

Janina Valančiūtė
Lietuvos medicinos biblioteka